

TIDSKRIFT FÖR POLITISK FILOSOFI
NR 3 2011 | ÅRGÅNG 15

Bokförlaget THALES

JOHN STUART MILL hävdar i »On Liberty» att frihet – i betydelsen att leva sitt liv på ett sätt som överensstämmer med ens individualitet – är ett av de element som krävs för välmående (well-being). Denna frihet handlar om att varken staten eller andra människor ska lägga sig i vad enskilda medborgare väljer att göra med den del av deras liv som bara rör dem själva, så länge de inte skadar någon annan (Mill 2006: 65).¹ Det handlar inte bara om skydd mot överhetens tyranni – »Protection, therefore, against the tyranny of the magistrate is not enough» (7) – utan även mot andra människors tyranni – »the tyranny of the prevailing opinion and feeling» (7). Skälet för att ge frihet så stor betydelse är Mills övertygelse att alla människor är olika. Om kläder behöver anpassas efter varje persons specifika mått, torde detsamma gälla större livsval (7).

Att social frihet, i betydelsen leva i enlighet med sin individualitet, skulle vara ett element för välmående är något som vid en första anblick verkar intuitivt rimligt. Att via lagar eller normer tvingas leva ett liv som inte passar en, torde knappast bidra till eget välmående. Idén om individuellt välmående som grund för det goda livet kan ställas mot den syn på det goda livet som representeras av dygdetikens eudaimonia. Detta svåröversatta begrepp har med mänsklig blomstring att göra och kan användas som redskap för att peka ut för andra hur de bör leva sina liv, eftersom kriterierna för blomstrande gäller för alla människor, vilket strax ska illustreras av den aristoteliska dygdetikern Rosalind Hursthouses syn på föräldraskap.² Eudaimonismen kan – i och med de allmänna kriterierna – tänkas ge en grogrund för paternalism, till skillnad från Mills implicita anti-paternalism, men som vi strax ska se representerar Mill ett resonemang som liknar Hursthouses i och med sin idé om högre och lägre former av välmående. Det vill säga, trots att de vid en första anblick kan verka representera motsatta ståndpunkter, så glider

de i någon mån in i varandra. Det verkar emellertid som om Mill säger emot sig själv i och med resonemanget om högre och lägre välmående. Jag ska försöka visa att man kan tolka honom på ett sätt som innebär att så inte är fallet.

Paternalistiska drag hos Mill

EN FRÅGA ÄR huruvida individualitet är en förutsättning för det välmående som enligt Mill ligger till grund för det goda – blomstrande – livet (65), eller om det goda livet kräver att man lever i enlighet med den mänskliga naturen, där samma kriterier gäller för alla människor. En annan fråga är huruvida man bör ingripa i andras liv, om man inte anser att de lever väl. Vid en första anblick kan det verka som om den individualistiska syn som Mill företräder helt borde sakna paternalistiska drag, men det finns alltså tecken på sådana. Han talar exempelvis om att vi bör hjälpa varandra att skilja det bra från det dåliga (86), om »lowness or depravation of taste» och att »though doing no wrong to any one, a person may so act as to compel us to judge him» (86). Om folk betar sig illa bör vi, för deras eget bästa, påpeka att beteendet kan leda till att andra människors respekt för dem kan sjunka. Vi får även lov att dra oss undan från en sådan person, samt varna andra för honom.

Mills resonemang om eventuellt ingripande i andras förehavanden tycks emellertid framför allt handla om uppenbart negativa *karaktärsdrag* snarare än större livsval. De exempel han ger handlar om att en person som »shows rashness, obstinacy, self-conceit – who cannot live within moderate means – who cannot restrain himself from hurtful indulgences – who pursues animal pleasures at the expense of those of feeling and intellect – must expect to be lowered in the opinion of others, and to have a less share of their favourable sentiments» (88). Han nämner också företeelser som grymhet, avundsjuka, oärlighet och en önskan att dominera över andra (89). Han tar visserligen även upp dåliga *aktiviteter*, som exempelvis »gambling, drunkenness, or incontinence, or idleness, or uncleanliness» (91). Det skäl som ligger till grund för synen på ingripande är att man enligt Mill har en plikt mot sig själv, som handlar om »self-respect and self-development» (89). Ovan nämnda

aktiviteter skulle alltså hindra en sådan personlig utveckling och göra att man inte kan ha respekt för sig själv. Ingen annan har dock rätt att lägga sig i detta, på annat sätt än att man kan upplysa om de negativa konsekvenserna. Efter påpekandet bör man lämna personen ifred, såvida han är vuxen, verkar vara vid sina sinnens fulla bruk, och inte skadar någon annan, vilket jag strax ska återkomma till.

Ett annat problem är att Mill, till skillnad från exempelvis Jeremy Bentham, skiljer mellan högre och lägre nöjen (och former av välmående). Det är enligt Mill bättre att vara en missnöjd människa än en nöjd gris, och även bättre att vara en missnöjd Sokrates än en nöjd dåre (Mill 2003: 18). Man kan fråga sig om inte detta står i motsatsförhållande till hans idé att frihet och individualism skulle vara nödvändiga för välmående, eftersom han trots allt verkar acceptera någon form av objektiva mått, som gör vissa njutningar högre än andra – möjligen inte helt olik dem som talar om eudaimonia som den blomstrande mänskliga naturen. Här tycks hos Mill finnas en konflikt mellan att å ena sidan att inte lägga sig i vad andra gör, och att å andra sidan *värdera* välmående på det sätt han ändå gör när han anser att välmående hos en missnöjd Sokrates väger mer än välmående hos en nöjd dåre. Med en sådan syn finns ju en implicit anklagelse mot den som föredrar »enkla» nöjen. Ett annat problem är att han faktiskt inte ger något argument för varför det skulle vara på det sättet. Välmående i sig torde ju vara en ganska basal känsla som vi alla upplever på samma sätt, oavsett aktivitet. Och den som är mest nöjd, borde väl ändå vara den som har mest välmående?

Det verkar emellertid tydligt att man bör skilja på det individuella välmåendet, som är det enda välmående som faktiskt kan upplevas, och det aggregerade välmåendet, där man lägger samman allas välmående, exempelvis för att fatta politiska beslut genom att avgöra vilken handling som är riktig i ett större sammanhang. Om man lägger samman lyckan hos fem missnöjda Sokrates, och jämför detta med fem personer som endast läser skvallertidningar, så skulle enligt Mill summan av välmående hos Sokrates-typerna – eftersom man kan tolka det som att deras mentala tillstånd skulle

vara mer värdefulla – vara högre än summan hos skvaller-typerna, vilket kanske skulle kunna ligga till grund för politiska beslut inom kultursektorn. Men Mill kan tolkas som att man därifrån inte bör försöka övertyga människor om att bli mer som Sokrates, åtminstone inte med någon större ihärdighet. Det handlar inte om att tvinga in vare sig operahatare eller grisar på operan för att de ska öva på att bli mer kultiverade. När man funderar över om man ska gå på opera eller stanna hemma och se Idol på TV, bör man välja den aktivitet som skänker en mest välmående. »Neither one person, nor any number of persons, is warranted in saying to another human creature of ripe years, that he shall not do with his life for his own benefit what he chooses to do with it. He is the person most interested in his own well-being...» (86). Där har vi kärnan i Mills resonemang: jag känner mig själv bäst, och faktum är att det bara är jag själv som kan uppleva mitt eget välmående. Jag kan inte uppleva någon annans, och ingen annan kan uppleva mitt. Vitsen med välmående måste ju vara att någon upplever det.

Föräldraskapet som exempel

ETT SPECIFIKT LIVSVAL, som kan belysa skillnaden mellan subjektiv och objektiv syn på vad som krävs för att leva ett blomstrande mänskligt liv, är valet att inte skaffa barn. Rosalind Hursthouse kan sägas representera den eudaimoniska dygdetiken, och en idé om att föräldraskap utgör en beståndsdel i det blomstrande livet. Låt oss jämföra Mills individualitetstanke med denna mer objektivistiska idé om blomstrande.

Hursthouse menar, i artikeln »Virtue theory and abortion», att en person som inte vill bli förälder eventuellt är feg, egoistisk, ytlig och materialistisk: »[she] may thereby be manifesting a flawed grasp of what her life should be, and be about – a grasp that is childish, or grossly materialistic or short-sighted, or shallow...» (Hursthouse 1991: 241). Det måste inte vara så, men det *kan* vara så.

Nämnda artikel handlar visserligen om abort, men i och med Hursthouses sätt att resonera kring detta kan man säga att hon diskuterar föräldraskap generellt snarare än abort. Anledningen till

denna tolkning är att abortproblematiken enligt henne inte handlar om att väga moderns och fostrets rättigheter mot varandra; hon diskuterar inte fostrets moraliska status eftersom detta »... simply [is] not relevant to the rightness or wrongness of abortion (within, that is, a secular morality)» (1991: 236). Istället fokuserar hon på den dygdige personen, och på föräldraskap, som hon menar är intrinsiskt värdefullt och utgör en del av det mänskliga blomstrandet: »The familiar facts support the view that parenthood in general and motherhood and childbearing in particular, are intrinsically worthwhile...» (1991: 241). En dygdig människa vill bli förälder. Vill hon inte det är det antingen något fel på henne eller på hennes omständigheter.

När man talar om kvinnans rätt till abort sägs det ofta att det är kvinnans *eget* liv man talar om – att hon har en rätt till sitt eget liv, sin egen lycka. Enligt Hursthouse slutar emellertid diskussionen där, vilket hon motsätter sig: »...this is no place to stop. We go on to ask, ›And is this life of hers a good one? Is she living well?›» (1991: 241). Dels talar hon om en objektiv idé om vad som krävs för att leva väl, dels påstår hon att »diskussionen» slutar efter att vi har konstaterat att kvinnan ska få bestämma över sitt liv, vilket knappast torde vara fallet. Det är ju snarare den som inte följer »normen» som måste försvara sin avvikelse. Den som gör som majoriteten, behöver inte försvara sig. Frågan »varför valde du att skaffa barn?» framstår som märklig, eftersom den ifrågasätter majoritetens livsval.

Mill poängterar vikten av diskussioner; att allt ska diskuteras, att inget ska tas för givet. Även om en enda person tycker x , och alla andra tycker y , så är det viktigt att diskutera, för även om de som tycker y lever enligt normer och sedvänjor, så finns det säkerligen en gnutta sanning hos x (60–61). Det faktum att en fråga om varför någon valde att skaffa barn uppfattas som märklig, indikerar att detta är ett bra exempel på något som accepteras utan att resonera.

I och med sitt fokus på vikten av att resonera och diskutera, är Mill inne på samma linje som Aristoteles; det som är unikt för människan – som utgör människans natur – är förmågan att resonera

(Kraut 2010). Men Mill resonerar inte särskilt väl när han talar om högre och lägre former av välmående. Inte heller Hursthouse, när hon anser att vi ska fråga oss om andra lever väl. En av poängerna i hennes artikel är att en abort inte är samma sak som att operera bort blindtarmen – men troligen är det ytterst få som ser så på saken. De allra flesta tar nog mycket allvarligt på en abort. Det kan ju också vara dygdigt att se till sina tillkortakommanden – innan man väljer att bli förälder.

Låt oss kortfattat ta upp det här med »skada». Enligt Mill får vi forma våra liv så som det passar oss så länge vi inte skadar någon annan. Man skulle kunna fråga sig om det är möjligt att skada någon som inte existerar. Detta är en alldeles för stor fråga för att diskuteras i denna text, där ansatsen får vara mer pragmatisk än metafysisk. Man skulle kunna hävda att den som inte skaffar barn, faktiskt skadar mänskligheten i någon mån, eftersom man inte bidrar till artens fortlevnad. Det må så vara, men frågan är om det inte är en större skada att skaffa barn, om man inte är lämplig som förälder; om man inte, innan man skaffar barn, rannsakar sina motiv och ifrågasätter sin egen lämplighet. Att utsätta ett sårbart och extremt formbart barn för dåligt föräldraskap torde kunna leda till enormt dåliga konsekvenser för samhället, om något går snett längre fram – men även för barnets förmåga att blomstra, om man väljer att se problematiken ur ett dygdetiskt perspektiv.

Hursthouse skriver att mänskliga föräldrar tenderar att bry sig oerhört mycket om sina barn, och att familjerelationer är bland de starkaste och långvarigaste i en människas liv. (Hursthouse 1991: 237). Det stämmer säkert, men det är också ett empiriskt faktum att det finns väldigt dåliga föräldrar, och att familjerelationer kan orsaka mycket skada; att detta, som ska vara så naturligt, potentiellt kan innebära största tänkbara skada. Alltså skulle man kunna dra slutsatsen att det *inte* är naturligt för alla människor att vara goda föräldrar. Det är inget som sker per automatik. »Naturligt» används förstås inte i termer av att allt naturligt automatiskt blir bra; även saker som är naturliga kan misslyckas.³ Men vi ser här att något som anses så självklart att man inte ska behöva resonera

kring det kan orsaka oerhört stor skada. Detta tyder på att en subjektiv idé om ens egen individuella natur är en bättre grund för välmående (både individuellt och aggregerat) än en mer allmän idé om den mänskliga naturen och vad som utgör ett lyckligt mänskligt liv. Det finns visserligen föräldrar som trodde att de skulle bli bra föräldrar, men inte *blev* det, och där en utomstående – exempelvis en socialarbetare – hade kunnat inse detta. Men idén om individualitet som viktig ingrediens för välmående förutsätter självinsikt; en insikt om den egna personligheten och kapaciteten, som kanske inte alltid stämmer överens med en mer objektiv – eudaimonsk – bild av vad som utgör det blomstrande livet. Aristoteles fokus på människan som rationell stämmer bättre överens med Mills idé om individualitet, som bygger på självinsikt, än med Hursthouses resonemang om det naturliga. Hursthouse skulle kanske hålla med om att man bör rannsaka sig själv innan man skaffar barn, och i så fall skulle Mill och Hursthouse även där konvergera. Jag tolkar emellertid Hursthouse som att föräldraskapet är en så viktig – och naturlig – del av blomstrandet, att självrannsakan och självinsikt inte får plats. Det verkar inte slå henne att valet att *inte* skaffa barn kan vara resultatet av ett noggrant och kanske ansvarsfullt resonemang; åtminstone finns inget sådant explicit i texten.

Man kan nog utgå från att var och en är expert på att måna om sitt eget välmående. Välmående människor som får göra som de vill så länge de inte skadar någon annan (vilket kräver en del resonemang) torde bidra till en trevligare värld än motsatsen – en värld där folk ständigt lägger sig i andras liv, och tanklöst fattar viktiga beslut så länge det rör frågor som kan sorteras in i kategorin »naturligt», eller vad »de flesta» ägnar sig åt.

Exemplet med föräldraskap, och förekomsten av dåligt föräldraskap och dess effekter, visar att den viktigaste beståndsdel i den mänskliga naturen är just förmågan att resonera och strävan efter självinsikt – inte lägre drifter av djurisk art, som ofta paras med argumentet »det är naturligt».

Man kan tycka att Mill riskerar att glida in i eudaimonsk dygdetik i och med sitt resonemang om högre och lägre former av välmå-

ende, men den stora skillnaden är att han inte, som Hursthouse, talar om vissa naturliga företeelser – exempelvis fortplantning – som intrinsikalt värdefulla, och att han inte anser att naturlighet bör ligga till grund för några viktiga beslut. Kärnan i »On Liberty» är ändå friheten – att leva sitt liv så som det passar en själv, genom att resonera och ifrågasätta det som majoriteten gör, och det som av de flesta anses naturligt.

→

Linda Johansson är doktorand i filosofi vid Kungliga Tekniska högskolan.

Noter

1 Om inget annat anges, används i fortsättningen bara sidnummer vid referens till Mill (2006).

2 Det finns olika varianter av dygdetik. Hursthouse representerar eudaimonismen, som baseras på dygder grundade i tankar om mänsklig blomstring. Enligt Aristoteles är ett liv värt att leva ett liv där man resonerar väl, eftersom rationaliteten utgör det specifikt mänskliga.

3 Mill för ett resonemang om naturlighet i *The Subjection of Women*, som dels går ut på att det är svårt att veta vad som är naturligt och vad som är resultatet av den miljö man placerats i, dels att det är tveksamt om naturlighet bör ligga till grund för viktiga beslut.

Referenser

- HURSTHOUSE, ROSALIND (1991) Virtue Theory and Abortion. *Philosophy and Public Affairs*, 20:3, s. 223–246.
- KRAUT, RICHARD (2010) »Aristotle's Ethics». *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2010 Edition). Edward N. Zalta (red.).
<http://plato.stanford.edu/archives/sum2010/entries/aristotle-ethics/>
- MILL, JOHN STUART (2003) *Utilitarianism*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos.
- MILL, JOHN STUART (2006) *On Liberty and The Subjection of Women*. London: Penguin Classics.